

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ И ФОРМИРОВАНИЯ КЛАССОВОЙ СТРУКТУРЫ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Чуприна Е. А., Овсиенко О. В.

Определены сущность и формы социальной мобильности населения. Исследованы закономерности социальной мобильности в доиндустриальных, индустриальных и постиндустриальных обществах. Проанализирована социальная структура населения в СССР и современной Украине. Описаны особенности формирования новой классовой структуры украинского общества.

Ключевые слова: социальная мобильность, восходящая и нисходящая мобильность, социальная структура общества, классы, элита, высший, средний и низший класс.

THE ECONOMIC FACTORS OF THE SOCIAL MOBILITY AND OF THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY CLASS STRUCTURE FORMING

Chuprina O. O., Ovsienko O. V.

In work the fundamental nature and the forms of the population social mobility are defined; the social mobility laws in pre-industrial, industrial and post-industrial societies are explored; the analysis of the population social structure in USSR and in modern Ukraine is carried out; the features of forming of the new class structure of Ukrainian society are described.

Key words: social mobility, ascending and descending mobility, social structure of society, classes, elite, higher, middle and low class.

УДК 330.341.1

СОЦІАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ

О. О. Набатова, кандидат економічних наук

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Розкрито зміст поняття «соціально-інноваційна діяльність», схарактеризовано її види та напрямки. Визначено основні фактори, що впливають на

масштаби і характер соціально-інноваційної діяльності, та її особливості у трансформаційній економіці України. Особливу увагу приділено аналізу соціально-економічної структури українського суспільства щодо здатності і мотивації основних соціальних груп до інноваційної активності.

Ключові слова: *ринкова трансформація, соціальні інновації, соціально-інноваційна діяльність, інноваційно-діяльна структура суспільства, креативний клас.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття у світі розпочався перехід до нового, інноваційного типу соціально-економічного розвитку, що базується на творчій енергетиці суспільства, високих технологіях і відрізняється динамізмом та здатністю адаптуватися до швидких змін. Такий перехід обумовлює потребу в кардинальних соціальних інноваціях, покликаних поєднати принципи і практики управління суспільними процесами з механізмами самоуправління і спонтанного саморегулювання.

Звичайно, інноваційний тип розвитку входить до кола національних інтересів України. По-перше, він дозволить Україні разом із ядром світової спільноти рухатися у напрямі формування постіндустріального суспільства. По-друге, ринкова трансформація українського суспільства сама є масштабною соціальною інновацією, яка попри двадцять років реформування господарської системи все ще не завершена. Стратегічна мета перетворень — забезпечення соціально-економічної конкурентоспроможності України шляхом створення сучасного суспільства, сучасних соціальних інститутів, сучасної людини — не досягнута. Результати реформ і пов'язаний з ними перерозподіл суспільного багатства оцінюються основною частиною суспільства як нелегітимні. Відбувається спонтанний розвиток соціально-економічних практик, які не завжди є суспільно бажаними. Все це у поєднанні з деіндустріалізацією, кризою соціальної сфери, низьким рівнем інноваційної культури, руйнуванням соціального капіталу створює суттєві перепони для формування в Україні національної інноваційної системи.

Тому потреба у подальшій соціально-економічній трансформації українського суспільства залишається дуже гострою. Рушійною силою цього процесу повинна стати соціально-інноваційна діяльність різних верств населення, причому не тільки і не стільки правлячої еліти та субелітних прошарків, а й представників масових суспільних груп. Як зазначається у «Національній стратегії розвитку “Україна — 2015”», становлення України як повноцінного суб'єкта світового господарства неможливе без реалізації суспільством своєї ролі суб'єкта та ініціатора соціально-економічного розвитку. Найвищу «додану вартість» країні нині надає саме суспільство нового типу — складне за структурою, але консолідоване спільними цілями, здатне до різних форм самоорганізації, що працюють на майбутнє [1, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками у науковій літературі спостерігається певне розширення кола проблем інноваційного розвитку. Значна увага приділяється конкретизації поняття соціальних інновацій, їх класифікації, визначенню їх особливостей [2–6], розкриттю механізмів зміни соціальних структур за рахунок індивідуальних дій суб'єктів мікрорівня [4; 7; 8], напрямам соціальної політики щодо зростання інноваційного потенціалу суспільства [4–6] та ін.

Соціально-інноваційна діяльність перебуває у центрі уваги декількох суспільних дисциплін: економіки, соціології, правознавства. Проте у більшості випадків предметом аналізу стають не макрохарактеристики цієї діяльності (з точки зору її змісту, структури, напрямків, ефективності), а особливості й механізми її окремих елементів. Утім, трансформація суспільства — це цілісний процес, макросуб'єктом якого виступає суспільство в цілому. Цільова і стихійна, економічна і політична, прогресивна і реакційна діяльність окремих соціальних груп визначає характер трансформації. Але при дослідженні цієї діяльності виникають певні проблеми, оскільки ні соціальні класи, ні вертикально ієрарховані страти не є однорідними суб'єктами, що виконують чітко окреслені функції у процесі перетворень. Тому виникає необхідність вивчати не стільки соціально-економічний, скільки інноваційно-діяльнісний зріз структури суспільства [8, с. 156–157].

Формування цілей. Основна мета статті — розкриття змісту поняття «соціально-інноваційна діяльність», виділення її видів та напрямів, аналіз соціально-економічної структури українського суспільства щодо здатності і мотивації основних соціальних груп до інноваційної активності, визначення факторів, що впливають на масштаби і характер соціально-інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Метою ринкової трансформації є створення такого інституційного середовища, яке б спонукало економічних суб'єктів діяти у напрямі підвищення ефективності функціонування господарської системи. Як показує досвід, для реалізації цієї мети тільки реформаторських дій можновладців вочевидь недостатньо. На думку Т. Заславської, рушійною силою і головним інструментом радикальних інституційних змін є трансформаційна активність економічних суб'єктів, що керуються різними мотивами, інтересами, потребами та цінностями. У широкому розумінні вона охоплює всі соціально значущі дії, що відбивають реакції суб'єктів на зміни інституціональних умов їх життєдіяльності, прав та можливостей, і у свою чергу такі, що змінюють ці умови [7, с. 505].

У більш вузькому розумінні до трансформаційної активності можна віднести безпосередньо соціально-інноваційну діяльність, тобто дії, що мають явно інноваційний характер, відхиляються від інституційних традицій. Саме

масова ефективна і легітимна соціально-інноваційна діяльність здатна змінити домінуючі моделі соціально-економічної поведінки шляхом практичної апробації нових способів соціальних дій, нових форм організації виробництва, нових шляхів задоволення потреб тощо. Результатами такої діяльності стають нові типи робочих місць, соціально-економічних статусів, зміни умов життєдіяльності (зайнятості, споживання, освіти) масових груп.

Залежно від мети і мотивації суб'єктів можна виділити такі види соціально-інноваційної діяльності: цільову, свідомо спрямовану на зміну тих чи інших інститутів і практик; стихійну — більш вузькі прагматичні дії, які мають наслідками інституційні результати, що не плануються і не усвідомлюються акторами [7, с. 506]. Суб'єктами першої є еліти — економічна (у тому числі кримінальна) і політична (правляча і опозиційна) та субелітні групи. Друга становить діяльність суб'єктів мікрорівня з реалізації приватних цілей.

Одним з основних напрямів соціально-інноваційної діяльності другого виду є підприємництво. Як правило, воно асоціюється перш за все не із соціальними, а з технологічними інноваціями. Однак такий поділ є досить умовним. Т. Фрідман наводить приклад упровадження такої технологічної інновації, як аутсорсинг в індійському центрі комп'ютерних технологій Бангалорі, де працівники займалися написанням програмного забезпечення для американських і європейських компаній, обслуговували їх внутрішні операції (від відповідей на дзвінки, технічної підтримки до дослідницьких проєктів) [9]. Аналізуючи наслідки цієї інновації — використання більш дешевої, але кваліфікованої робочої сили, економія часу, зменшення потоків імміграції, можливість зосередитися на більш творчих завданнях для американців і європейців; можливість отримати перспективну роботу, підвищення доходів для індійців, — можна стверджувати, що вона є не тільки технологічною, а й насамперед соціальною.

Різновидом підприємницької діяльності є соціальне підприємництво, що має три орієнтири: соціальний, ринковий та інноваційний. Воно полягає у виділенні соціальної проблеми, розробленні та впровадженні інноваційного способу її розв'язання (у вигляді продукту чи послуги) і створенні умов для його значного поширення. На відміну від соціальних послуг соціальне підприємництво створює позитивні ефекти не тільки для певної цільової групи, а й для суспільства в цілому. Яскравим прикладом соціального підприємця є Нобелівський лауреат премії миру 2006 р. Мухамед Юнус, який вважається батьком мікрокредитування. Йому вдалося знайти інноваційне розв'язання проблеми, яка десятиліттями існувала у бідних регіонах Азії. Помітивши, що основу бідних поселень складають відповідальні, працелюбні жінки, він почав надавати їм невеликі кредити на купівлю знарядь праці (перший такий кредит був на суму 27 дол.), що дозволило розірвати коло бідності. Згодом

М. Юнус заснував Грамін Банк, який на сьогодні налічує три тисячі філіалів в Індії, Шрі-Ланці та Бангладеш [10].

Соціальне підприємництво має потужний потенціал. Це шлях до розуміння бізнесом соціальних цінностей, а для суспільства — до ефективних і діючих бізнес-інструментів. Слід зазначити, що соціальне підприємництво не повинно асоціюватися з благодійністю. Це свідомі дії компанії щодо вирішення практичних бізнес-завдань, створення доданої соціальної вартості, яка багаторазово збільшує вартість компанії та її капіталізацію [11].

До напрямів соціально-інноваційної діяльності можна також віднести:

– апробацію нових форм організації освіти, науки, охорони здоров'я, соціального захисту, захисту довкілля тощо;

– діяльність учених, журналістів, працівників культури, що пов'язана з оновленням ідеології і культури (осмислення суспільних процесів, підтримка та пропаганда нових цінностей, формування компетентної суспільної думки);

– апробацію нових форм самоорганізації, створення та розвиток структур громадянського суспільства. За допомогою цих структур «спочатку рихла і інертна тканина суспільства як би “прошивається” в різних напрямках незалежними від держави горизонтальними зв'язками, стаючи більш пружною і набуваючи здатності до більш дієвого відгуку на дії ззовні» [8].

Слід зазначити, що новації не мають іманентного позитивного спрямування. Хоча соціально-інноваційна діяльність і передбачає реалізацію стратегій досягнення, метою яких є підвищення добробуту, статусу, якості життя певного суб'єкта, але щодо суспільства вони можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Деструктивні стратегії, реалізуючи приватні інтереси суб'єктів і сприяючи підвищенню їх добробуту, призводять до деградації господарської системи, архаїзації соціальних практик, становлення неправових, кримінальних інститутів. Спроби держави подолати таку контр-соціальну інноваційну активність (у сферах організованої злочинності, корупції, тероризму, «оптимізації» оподаткування тощо) не тільки не приносять результату, а й викликають ще більше різноманіття соціально-патологічного інноваційного процесу [6].

Вважається, що нині провідними суб'єктами модернізації, насамперед соціальної, в Україні здатні виступити громадянське суспільство, держава та національний бізнес [1, с. 6]. Дійсно, враховуючи системні вади партійного простору України, саме громадські об'єднання могли б стати дієвою формою інституціоналізації суто суспільних інтересів і трансформації їх у потужні імпульси розвитку країни. Проте рівень громадянської активності в Україні (незважаючи на сприятливі умови — високий рівень освіти, урбанізації, розвинені комунікаційні системи) значно нижчий, ніж у західних країнах. Отже,

слабкість громадянського суспільства заважає розгортанню цього напряму соціально-інноваційної діяльності.

Наступний суб'єкт — держава, що ініціювала ринкові перетворення, — повинна була б запропонувати правила інноваційного розвитку, політично і ресурсно стимулювати важливі проекти, інноваційну активність. Натомість в Україні обрано шлях авторитарної модернізації на основі соціальної мобілізації, за якого суспільство розглядається винятково як об'єкт впливу, дешевий і відновлювальний ресурс [12]. Її альтернативою є інноваційна модернізація, за якої держава з «нічного сторожа», «бандита», «корупціонера», «корпорації» має перетворитися на соціального партнера, стати ефективним інноватором — не тільки замовником, а й гарантом інноваційної соціальної модернізації, регулятором, що спрямовує соціально-інноваційні процеси у конструктивний вектор, сприяє збереженню і зростанню соціально-інноваційного потенціалу суспільства, розширенню соціальної бази перетворень суспільних відносин.

Що стосується національного бізнесу, то він уже здатний виступати суб'єктом соціально-інноваційної діяльності. Однак, маючи необхідні ресурси і мотивацію, український бізнес характеризується недостатньою легітимізаційною основою своєї діяльності, механізми його впливу залишаються архаїчними — дикий лобізм, тінізація, «кришування» тощо.

На характер і масштаби соціально-інноваційної діяльності різних суспільних груп впливають багато чинників. Розглянемо найвагоміші з них, а саме: рівень інституціоналізації економіки, особливості соціально-економічної структури суспільства та його соціокультурні характеристики.

Системоутворюючі інститути (власності, влади, громадянського суспільства тощо) визначають становище суспільних груп у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання і тим самим зумовлюють їх економічні інтереси — рушійну силу трансформаційної діяльності. Тому низький рівень інституціоналізації створює суттєві перешкоди для легітимної соціально-інноваційної діяльності.

Аномія є супровідним ефектом будь-яких інновацій. За соціологічною теорією аномії Е. Дюркгейма і Р. Мертона такий стан не може тривати довго, і на зміну соціальній дезорганізації приходять нормативні та ненормативні реакції на аномію. Намагаючись подолати надзвичайну невизначеність, суб'єкти виявляють і використовують ресурси, розмиваючи при цьому критерії легального та нелегального. «Нормативний вакуум мав подвійний криміногенний вплив: з одного боку, відсутність надійних, інституційно гарантованих каналів реалізації індивідуальних і колективних цілей, а з другого — можливість їх реалізації кримінальним шляхом» [4, с. 100]. Основний потік інноваційної діяльності, не обтяжений ні правовими, ні моральними нормами, було спрямовано не на економічний розвиток, а на хижацьке збагачення шля-

хом розграбування національного багатства. Напівлегальний характер трансформаційної активності став перепоною на шляху до соціальних інновацій, спрямованих на формування ринкових інститутів, унаслідок своєї нелегальності та нелегітимності і, отже, неможливості формалізації, нормативно-правового закріплення.

Ще одним вагомим чинником соціально-інноваційної діяльності є соціально-економічна структура суспільства, що визначає можливості, способи та механізми участі різних верств суспільства у трансформаційному процесі. В умовах соціальної деструкції, суспільних криз відбувається масова низхідна мобільність багатьох соціальних груп і формується майже плоский стратифікаційний профіль [13, с. 351]. Ці групи, не маючи достатніх ресурсів, позбавлені можливості свідомо і конструктивно брати участь у перетвореннях. Інноваційна енергія цих верств суспільства вимушено витрачається на розв'язання не стратегічних суспільних завдань, а суто приватних проблем, пов'язаних з виживанням. Низький рівень добробуту населення унеможливає системні інновації.

«Еліта» і субелітний прошарок є тією невеликою частиною суспільства, яка вагомо виграла від радикальних реформ і залишається бенефіціарієм від сучасного стану держави й економіки (демодернізації, гіпертрофованої залежності держави від експорту продукції низького ступеня перероблення, збереження інерційного типу розвитку). Тому вона, володіючи достатніми ресурсами, не тільки не має мотивації до інноваційної активності, а й перетворює трансформацію на окремі часткові реформи, обмежує зміст соціальних інновацій маніпуляцією свідомості або кримінальними схемами.

Отже, з погляду соціально-інноваційної діяльності як «верхівка», так і «низи» суспільства є непродуктивними. Наявність мотивації і ресурсів можливо було б очікувати у представників середнього класу. Досить високий кваліфікаційний і діловий потенціал, важливість соціальних функцій, відносна адаптованість до ринкових умов дають змогу розглядати цей прошарок як одну з потенційних сил, що здатна до інноваційної активності. Втім, інноваційний потенціал середнього класу в сучасних умовах підривається поширенням несталих життєвих позицій у взаємозв'язку з невизначеністю перспектив. І якщо основним чинником «інноваційної демобілізації» нижчих верств є соціальна ексклюзія, верхніх — самодостатність, то середніх — стан несталості і невизначеності [4, с. 105].

Взагалі в Україні початку представники жодного соціального класу ХХІ ст. так і не стали авангардом суспільних змін. Українське суспільство, незважаючи на величезну нерівність і протистояння багатих і бідних, є недостатньо структурованим. Є верхній, нижній та незначний середній прошарки, але їх класові ознаки розмиті. Це підтверджує аналіз класової свідомості [14], який

виявив проблеми адекватного усвідомлення представниками різних класів специфічності їх класових інтересів. Причому найбільше це стосується представників дрібної буржуазії і верхнього середнього класу, які, як показав аналіз, у цілому поділяють настанови робочого класу. Відсутність чітко виражених інтересів, мотивів їх захищати зумовлює нестачу соціальної енергії для інноваційної активності, зниження потенціалу спільних дій, розширення можливостей для маніпуляцій.

Таким чином, аналіз структури українського суспільства не дає відповіді на запитання щодо суб'єктів соціально-інноваційної діяльності. Це можна пояснити тим, що під час трансформації ціннісні орієнтації, інтереси, характер діяльності і моделі поведінки людей зумовлюються не тільки (і не стільки) їх соціально-економічним статусом, скільки такими особистими якостями, як підприємницькі здібності, готовність до ризику, вміння встановлювати необхідні зв'язки, працювати у команді, виявляти «моральну гнучкість» та ін. [8]. У зв'язку з цим у періоди докорінних змін інноваційно-діяльнісна структура суспільства, що характеризує його дієздатність як суб'єкта самореформування і саморозвитку, досить суттєво відрізняється від соціально-економічної, і тому важливим завданням подальших досліджень є виявлення масштабів, чинників та динаміки таких розбіжностей.

Американський соціолог Р. Флорида для визначення суб'єкта інновацій в умовах переходу до постіндустріального суспільства запропонував термін «креативний клас». «Ядро креативного класу становлять люди, зайняті в науковій та технічній сферах, архітектурі, дизайні, освіті, мистецтві та індустрії розваг, чия економічна функція полягає у створенні нових ідей, нових технологій і нового креативного змісту. Крім ядра, креативний клас включає також велику групу креативних фахівців, що працюють у бізнесі та фінансах, праві, охороні здоров'я та суміжних галузях» [15, с. 34].

Як вважає А. Окара, для виокремлення креативного класу в Україні доцільніше використовувати не професійний, а антропо-соціальний критерій, пов'язаний не з об'єктивними, а із суб'єктивними, психологічними показниками. До українського креативного класу, на його думку, слід віднести усіх тих, хто у межах своєї професійної або соціальної діяльності є інноватором, творцем «точок зростання» — науковців, розробників та реалізаторів високих технологій, інженерів ВПК, представників деяких сегментів бізнесу (здебільшого середнього, що був створений з нуля, а також венчурного), активну частину міської інтелігенції, що працює у сфері формування духовної та інформаційної діяльності, а також представників «рутинних» професій, що схильні до інновацій у межах своєї професійної діяльності, у тому числі бюрократів-інноваторів. До нього можуть бути віднесені представники і еліти, і середнього класу [12]. При досягненні критичної маси і у разі інституції-

аналізації його інтересів саме креативний клас здатен стати реальним суб'єктом інноваційної діяльності. Якщо ж він пригнічений, розсіяний, маргіналізований, то інновації доводиться експортувати, що характерно для наздоганяючих модернізацій.

Взагалі українське суспільство вкрай зацікавлене у залученні до модернізації якомога більшої кількості представників активних соціальних груп. Стратегія концентрації інноваційних ресурсів і процесів є безперспективною як з точки зору безпосередньої реалізації інновацій, так і з огляду на безліч небажаних побічних ефектів (політичних, соціально-структурних, криміногенних тощо). Концентрація інноваційного потенціалу в досить вузькому сегменті суспільства відбувається спонтанно, разом із концентрацією економічного капіталу, оскільки різні форми капіталу здійснюють взаємно кумулятивний вплив: більший економічний капітал дає змогу накопичувати більший культурний капітал, складовою якого і є інноваційний потенціал. Крім того, держава, підтримуючи «інноваційну еліту», поглиблює розрив у інноваційних можливостях еліти і більшості населення.

Виходячи з цього, В. Гольберт обґрунтовує доцільність стратегії вирівнювання, що спрямована не на інновації як такі, а на їх передумови і наслідки. У часовому вимірі вона має на меті згладжування перепадів спонтанного інноваційного розвитку; в галузевому і просторовому — трансферт результатів інноваційного розвитку з авангардних галузей і регіонів у відсталі; в соціально-структурному — не додаткову підтримку перспективних соціально-структурних одиниць, а забезпечення позитивного ставлення до інновацій у широкому спектрі соціальних прошарків [4, с. 109].

З точки зору соціальної структури перетворення інноваційної можливості на соціальну дію пов'язане з явищами соціальної мобільності. Масштабна концентрація власності в Україні гальмує формування комплексу нових каналів і механізмів соціальних переміщень. Місце «соціальних ліфтів» посідають приватні «підйомні крани». Відбувається не стільки переміщення людей з одних соціальних осередків в інші, скільки глибока трансформація попередніх каналів мобільності, механізмів стратифікації [16, с. 556–557]. Причому зміну статусу вимушено переживають не окремі особи, а цілі верстви і суспільні групи, що зумовлює масштабну маргіналізацію суспільства (економічну, політичну, соціальну, культурну, психологічну).

Деформованість конкурентного середовища і порушення механізмів соціальної мобільності, що притаманні стабільним суспільствам і передбачають тісний зв'язок рівня освіти та кваліфікації з матеріальною і статусною винагородою, блокують моделі інноваційної поведінки, зумовлюють проблему «ліквідності» професійно-кваліфікаційних ресурсів. За таких обставин висо-

ка забезпеченість ресурсами є необхідною, але недостатньою умовою соціально-інноваційної діяльності.

Напрями і глибина соціально-інноваційної діяльності визначаються не тільки потребами, а й мірою можливостей суспільства, яка залежить від його соціокультурних особливостей (структури цінностей, потреб, інтересів та мотивацій). Занепад комуністичної ідеології, яка мала значною мірою елементи соціальної солідарності, призвів до формування індивідуалістичних настанов, поширення опортуністичної поведінки, актуалізації приватного інтересу, не збалансованого з інтересами суспільства. Зростаюча орієнтація людей на індивідуальний вибір та особисті інтереси не могла спиратися на універсальні ринкові цінності і авторитет заснованих на них соціальних інститутів. Така соціальна новація породила індивідуалізм без особистої активності і відповідальності, без опори на міцні соціальні зв'язки, девальвувала такі цінності, як згуртованість, колективізм. О. Кендюхов називає це послабленням особистості, яке знижує і нівелює новаторський потенціал суспільства. Воно стає інерційним і керується не прагненням до творчої самореалізації, а різного роду стереотипами. «На зміну амбітному народу початку 90-х минулого століття, що відстояв незалежність своєї країни, прийшли люди-тіні, амбіції яких у ревінні на стадіонах, танцях на «майдансах» і в нескінченних кастингах на різноманітні шоу «із зірками» [17].

Крім того, українське населення опинилося під сильним тиском західної «культури масового споживання», у якій домінують не творчі, а споживчі цінності й орієнтації, що не сприяє розвитку креативних компонентів людського потенціалу і, отже, обмежує можливості соціально-інноваційної діяльності. Альтернативою культурі споживання має стати культура творчості — інноваційна культура, яка, з одного боку, формується інноваційними процесами, а з другого — формує інноваційне середовище і інноваційний потенціал суспільства.

Висновки. Ефективна і легітимна соціально-інноваційна діяльність, що змінює домінантні моделі соціально-економічної поведінки та умови життєдіяльності масових суспільних груп, є рушійною силою трансформації господарської системи. Поняття соціально-інноваційної діяльності не зводиться лише до цільової реформаторської діяльності еліт, яка полягає у цілеспрямованому інституційному впливі на перебіг трансформаційного процесу. Соціально-інноваційна діяльність передбачає насамперед масову інноваційну активність суб'єктів мікрорівня, які, апробуючи нові моделі соціально-економічної поведінки, беруть безпосередню участь у трансформації суспільних інститутів, соціально-економічної структури та, найголовніше, соціокультурних характеристик суспільства — стратегічного об'єкта реформ, що практично не піддається прямому впливу еліт.

Чинниками, що негативно впливають на масштаби і характер соціально-інноваційної діяльності в Україні, є: незавершена, суперечлива та переважно нелегітимна інституціоналізація господарської системи; деформована, майже плоска соціально-економічна структура суспільства, за якої інноваційний потенціал більшої частини населення витрачається на розв'язання проблем виживання, а не розвитку; високий рівень апатії населення, відсутність суб'єктності та громадянської культури, тиск культури консюмеризму, численні маніпуляції суспільною свідомістю. У зв'язку з цим ні в еліті, ні в інших верствах населення немає тих креативних сил, що вкрай зацікавлені у великих, насамперед макросоціальних, інноваціях і здатні стати соціальною базою та дієвим суб'єктом інноваційного типу розвитку.

Українське суспільство потребує зміни стратегії модернізації: по-перше, з мобілізаційної на інноваційну, коли «головним інструментом модернізації стає не мобілізація державою бізнесу та суспільства, а мотивація стати повноцінними агентами розвитку, партнерами держави, консолідація новаторських імпульсів різних економічних суб'єктів в єдину загальнонаціональну хвилю модернізації» [1, с. 6]; по-друге, зі стратегії концентрації інноваційних ресурсів на стратегію вирівнювання інноваційних потенціалів у територіальному, галузевому та, особливо, соціально-структурному вимірах, коли до інноваційної діяльності залучається максимальна кількість представників активних соціальних груп шляхом відкриття ліфтів вертикальної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна стратегія розвитку «Україна-2015» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uf.org.ua/books/4313166_Strateg%20nov-ost%20230109.pdf.
2. Бойко-Бойчук, Л. В. Поняття «соціальна інновація»: типи визначень, приклади застосування / Л. В. Бойко-Бойчук // Наука та інновації. — 2009. — Т. 5, № 3. — С. 94–99.
3. Федотова, В. Г. Социальные инновации: макро- и микротенденции / В. Г. Федотова // Вопр. философии. — 2010. — № 10. — С. 3–16.
4. Гольберт, В. В. Социально-структурные аспекты инноваций и государственные стратегии мобилизации инновационного потенциала / В. В. Гольберт // Журн. социологии и социальной антропологии. — 2007. — Т. X, № 4. — С. 94–111.
5. Москалев, И. Технологические основы социально-инновационного государственного управления [Электронный ресурс] / И. Москалев. — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>.
6. Романов, В. Л. Социально-инновационный вызов государственному управлению [Электронный ресурс] / В. Л. Романов. — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Romanov333.htm>.
7. Заславская, Т. И. Поведение массовых общественных групп как фактор трансформационного процесса [Электронный ресурс] / Т. И. Заславская // Социеталь-

- ная трансформация российского общества. — М., 2002. — С. 504–518. — Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/397/949/1219/04zaslavskaya-14-19.pdf>.
8. Заславская, Т. И. Социоструктурный аспект трансформации российского общества [Электронный ресурс] / Т. И. Заславская. — Режим доступа : http://sbiblio.com/biblio/archive/saslavskaja_csocia/.
  9. Фридман, Т. Плоский мир. Краткая история XXI века / Т. Фридман. — М. : АСТ Москва, 2007. — 608 с.
  10. Скипальский, А. Давос социальных инноваций [Электронный ресурс] / А. Скипальский // Зеркало недели. — 2007. — № 15. — Режим доступа : http://zn.ua/SOCIETY/davos_sotsialnyh_innovatsiy-49776.html.
  11. Туркин, С. О пользе социальных инноваций [Электронный ресурс] / С. Туркин. — Режим доступа : <http://e-executive.ru/career/adviser/1446831/>.
  12. Окара, А. Н. Новая идея для новой Украины [Электронный ресурс] / А. Н. Окара // День. — 2010. — № 98, 102. — Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/299529>.
  13. Сорокин, П. Социальная и культурная мобильность / П. Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество. — М., 1992. — 514 с.
  14. Симончук, О. Динаміка соціально-класової структури у пострадянській Україні / О. Симончук // Українське суспільство 1992–2011. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К. : ІС НАНУ, 2011. — С. 160–176.
  15. Флорида, Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее / Р. Флорида. — М. : Изд. дом «Классика-XXI», 2011. — 432 с.
  16. Социология. Основы общей теории : учебник для вузов / отв. ред. В. Г. Осипов, Л. Н. Москвичев. — М. : НОРМА, 2003. — 912 с.
  17. Кендюхов, А. Люди-тени [Электронный ресурс] / А. Кендюхов // Зеркало недели. — 2011. — № 47. — Режим доступа : <http://zn.ua/POLITICS/lyudi-teni-94493.html>.

СОЦИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ

Набатова О. А.

Раскрыто содержание понятия «социально-инновационная деятельность», охарактеризованы ее виды и направления. Определены факторы, влияющие на масштабы и характер социально-инновационной деятельности, и ее особенности в трансформационной экономике Украины. Особое внимание уделено анализу социально-экономической структуры украинского общества с позиций способности и мотивации основных социальных групп к инновационной активности.

Ключевые слова: рыночная трансформация, социальные инновации, социально-инновационная деятельность, инновационно-деятельностная структура общества, креативный класс.

SOCIO-INNOVATIVE ACTIVITY OF ECONOMIC SUBJECTS AS A FACTOR OF ECONOMIC SYSTEM TRANSFORMATION

Nabatova O. A.

Contents of the concept «socio-innovative activity» is disclosed, its types and directions are characterized. The factors influencing the extent and nature of socio-innovative activity and its features in the transitional economy of Ukraine are defined. The special attention is given to the analysis of socio-economic structure of Ukrainian society in terms of ability and motivation of the main social groups to innovative activity.

Key words: market transformation, social innovation, socio-innovative activity, innovation-activity structure of society, the creative class.

УДК 338.24:349.42(477)

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК УКРАЇНИ

О. В. Роздайбіда, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Розглянуто економічні та юридичні аспекти інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі (АПК) України. Значну увагу приділено проблемам залучення інвестицій у виробничу сферу та соціальний розвиток села. Обґрунтовано необхідність прямої і непрямой державної підтримки інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, правове регулювання.

Постановка проблеми. АПК України є найбільш вагомим сектором національної економіки. Про масштабність діяльності та значення АПК свідчать такі офіційні статистичні дані: він охоплює понад 2/3 території держави (землі сільськогосподарського призначення займають у структурі земельної площі 71 %); 32 % громадян країни проживають у сільській місцевості; за рахунок сільськогосподарської продукції і товарів, що виробляються з неї, формується 2/3 роздрібного товарообігу країни; питома вага у фонді продовольчих товарів становить 96 %; його продукція є однією з основних статей експорту [1, с. 29, 30, 37, 75].